

Gessen, Masha, 2016. "Autocracy – Rules for Survival", *New York Review of Books*, <http://www.nybooks.com/daily/2016/11/10/trump-election-autocracy-rules-for-survival/>.

Gessen, Masha, 2017. *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*. New York: Riverhead Books.

Lewis, Sinclair, 1935/2014. *It Can't Happen Here*. New York: Signet Classics.

Paxton, Robert, 1998. "Five Stages of Fascism", *The Journal of Modern History*, Vol. 70, No. 1, s. 1–23.

Schmitt, Carl, 2007. *The Concept of the Political*. Chicago: Chicago University Press.

Helen Lindberg är hösten 2017 gästforskare vid The Graduate Center, City University of New York.
E-post: helen_lindberg@live.se

Iain M. Banks tio romaner om *The Culture* 1987–2012.
***Consider Phlebas* 1987, *The Player of Games* 1988, *Use of Weapons* 1990, *The State of the Art* 1991, *Excession* 1996, *Inversions* 1998, *Look to Windward* 2000, *Matter* 2008, *Surface Detail* 2010, *The Hydrogen Sonata* 2012.**

Anmälan av Peter Strandbrink

Måste det finnas politisk makt? Och måste den i så fall vara centrerad, subjektiverad och generera rationellt, överlagt och ändamålsenligt tänkande? Vilken institutionell och juridisk ram behövs för att detta ska kunna ske på ett rimligt vis? Detta är ett av de svåraste och mest grundläggande problem politiskt tänkande haft att förhålla sig till under historisk tid. Det återkommer i alla försök att skapa en begreppsmässig kärna för samhällsprojektet och är på så vis ett grundelement i all tänkbar politisk filosofi. En fond för samhällstänkandet, om man så vill. Samtidigt är de svar som formuleras olikartade. Liberal och libertariansk politisk filosofi menar envist att enskilda medborgare måste skyddas från

offentlig maktutövning genom olika defensiva mekanismer och rättigheter – under det gemensamma postulatet att politisk makt alltid finns och alltid missgynnar individuell autonomi och blomstring. Med sin betoning av enskilda subjekts erfarenheter och upplevelser drar även hedonistiska utilitarister åt detta håll under det att anarkister, kommunister och frihetliga socialister cirklar runt ett annat svar: om bara den mänskliga gemenskapen, menar de, kan autentiseras (dvs frigöra sig från politiska, rättsliga och kognitiva låsningar) så kommer behovet av en överordnad politisk maktordning att upphöra. För reaktionärer och fascister kommer däremot alltid den politiska makt som gestaltas av staten att ses som en avgörande del av det goda samhället, vilket inte kan eller bör förstås individualistiskt utan i organiska, kulturella och nationella termer – vilket även tangerar demokratiskt, komunitärt och republikanskt idégods. Teokratisk samhällsteori spelas normalt ut på samma planhalva under det att socialdemokratisk teori förenar element från demokratiskt och socialistiskt tänkande. Möjligen förtjänar även teknokratiskt tänkande att nämnas. Här sker en förunderlig förvandling av politik till postpolitik på ett sätt som ännu utövar en stark lockelse på nyplatonisk politisk filosofi.

Den enda strömning i detta perspektivrika landskap som framstår som någorlunda utopisk är den anarkistisk-kommunistiska. Alla övriga svarar oförmedlat ja på den inledande frågan, om än med vitt skilda betoningar och inom ramen för begreppsliga modeller och ideologisk-normativa prioriteringar som bara avlägset och stötvis kan relateras till varandra. Det framstår på så vis som en grundsats i politiskt tänkande att politisk makt ska existera – i alla fall i relation till modernt medborgarskap. Motbilderna är få och svåra att se. Det är uppenbarligen påvert både med historiska samhällen och filosofiska predikat som kan få läget att framstå annorlunda. De centrala frågorna gäller normalt hur politisk makt ska organiseras, utnyttjas, legitimeras, fördelas,

begränsas, kritiseras eller representeras – inte dess existentiella logik. Samtidigt är det svårt att ignorera idén om ett maktoberoende samhällstillstånd. Vore det inte en rikare värld där folk obehindrat kunde agera utifrån sina behov, talanger, önskemål och intressen snarare än anpassa sig till staters och andra tunga samhällsintressens maktvilja?

I det galaktiska samhälle som beskrivs i den skotske författarens Iain M. Banks (1954-2013) tio romaner om *The Culture* ser livet ut på detta sätt. I det obegripligt hyperhögteknologiska och organisatoriskt anarkistiska tillstånd som råder i den krets världar som samlats i *Kulturen* finns inga materiella eller andra behov som inte enkelt kan tillgodoses. Medborgare är inte bara människor utan även andra humanoider, aliens, artificiella intelligenser och MINDs – de närmast gudalika subjekt som råder både över *Kulturens* naturliga och konstgjorda världar, industrier, rymdskepp, vålds användning, handel, infrastruktur mm. För att bli mer förståeliga interagerar dessa MINDs – som spelar en avgörande roll i *Kulturen* – med sin omgivning som människolika avатарer. Men trots sina extremt potenta förmågor tillskrivs inte MINDs någon dominerande auktoritet över Banks galaktiska gemenskap. Den utsätts ibland för angrepp och försök till underminering eftersom rymden även innehåller parallella, tidigare eller senare civilisationer som omhuldar andra värden, ännu inte nått upp till *Kulturens* utvecklingsnivå eller menar sig ha goda historiska skäl till varaktig antagonism. Personliga och kulturella vendettor förekommer också, som i *Look to windward* (2000) där hämnd planeras för *Kulturens* roll i ett intergalaktiskt krig 800 år tidigare genom utplåning av ett av dess habitat med många miljarder invånare. Den officiella besökare som i hemlighet ska släcka denna värld (med en teknik som påminner om den Romulanska förintelsen av Spocks hemplanet Vulcan i J.J. Abrams *Star Trek* från 2009) tillbringar en god tid på habitatet innan planen ska sättas i verket, gärna på promenad och uppslukad

av sällskapliga diskussioner med dess MIND/avатар. När tidpunkten för förödelsen närmar sig och livet på habitatet därigenom på vippen att upphöra berättar avатарen i en av dessa vänliga konversationer att den känt till hotet sedan en tid innan besökarens ankomst och utan problem kan härbärgera de singulariteter som skulle användas för att sätta det i verket. I själva verket fanns det alltså aldrig något hot. Men MINDen var intresserad av bakgrunden till den intelligenta och socialt sensitive besökarens beslut att ta på sig dådet och såg det därför som en förmån att få umgås för att fördjupa sin reflektion kring vilka existentiella villkor och impulser som kan förekomma i olika lägen.

På motsvarande sätt utsätts i olika delar av sviten *Kulturen* för komplicerat och utdraget våld från krigiska granncivilisationer som hatar den. *Kulturens* hyperavancerade teknologi och extremt sofistikerade proaktiva tänkande överträffar dock alltid dessa planer och utplånar eller neutraliserar dem normalt innan de spelats ut trots att den saknar strategiska kommandon eller övergripande auktoriteter. Men *Kulturen* iscensätter också allt annat än fridsamma ingrepp i och utanför sin egen värld, för att nå så gynnsamma utfall som möjligt över sekellånga tidsspann. När vägval med existentiellt eller samhälleligt långtgående konsekvenser ska göras formuleras typiskt processen i termer av att 'några av oss tyckte att det verkade vara en god idé att' eller 'det fanns lite olika tänkbara scenarios, men det här verkade rimligast – även om det fanns några som tyckte tvärtom och en har förresten fullt upp med sin hobby att samla fyrdimensionella fossila plutoniumprofiler under ytan på vattendränkta planeter och föredrar att vara ostörd'. En mening som 'det verkar som om resursen X rullade omkring någonstans i den kvadranten för en tid sedan, så vi kanske kan be den att kolla runt lite om den är på gott humör' uttrycker *Kulturens* typiska kombination av avslappnad och hyperdödlig hantering av gryende hot och svårigheter. Drama uppstår sällan,

inga processer behövs, ingen dirigerar någonting, vem som gör vad saknar större betydelse och vad som ska åstadkommas är inte särskilt omstritt. En del av *Surface detail* (2010) handlar om det lidande som förekommer i ett digitalt helvete som 'vissa tycker det är rimligt att tolerera' för att stärka moralen i vissa delar av *Kulturen*, alternativt knyta an på ett närmast etnologisk-arkelogiskt respektfullt sätt till vissa gemenskapers idétraditioner. Vissa motsätter sig att detta helvete upprätthålls men det förblir oklart om det verkligen finns eller inte och i så fall var, vilket sedermera motiverar två kritiker att försöka överleva i och sedan exponera det i *Kulturens* offentlighet med katastrofala personliga konsekvenser

I detta samhälle präglad av 'post-scarcity' men utan kapitalistisk ekonomi (i en av böckerna avfärdar Banks i en svårt underhållande bisats begreppet inflation så det framstår som en idé från äldre stenåldern) är den kanske mest besvärande frågan hur livet ska göras meningsfullt. Den bearbetas och artikuleras på olika sätt på olika håll i *Kulturen* men upphör inte att pocka på uppmärksamheten. I *The Hydrogen Sonata* (2012) är en MIND djupt engagerad i hur en musiker ombord på hens skepp försöker bemästra ett vansinnigt svårspelat stycke på ett av universums mest svårspelade instrument. MINDen i fråga vet naturligtvis att hen skulle kunna spela stycket själv på en nivå som ingen människa vore i närheten av men tycker inte att det finns någon lockelse alls i det. Arrogans eller självgodhet uppfattas helt enkelt inte ingå bland *Kulturens* medborgerliga värden.

Banks skriver i dessa tio romaner fram ett postpolitiskt scenario som inte alls saknar

politisk-filosofiskt intresse. Han väjer inte heller för dess hedonistiska konsekvenser. Inom *Kulturen* är alla fria att bejaka de intressen och läggningar de har. Även de smått gudalika artificiellt intelligenta avatarerna deltar, bland annat genom att låta sig förföras av organiska medborgare som tröttnat på att ligga med människor. Med en genomsnittlig livsålder på flera sekler hinner esoteriska smaker utvecklas långt bortom det vi är vana att föreställa oss. Samtidigt kan fysiska förmågor förbättras och förfinas efter intresse och behov. I en scen förfasas en kort stund den manlige protagonisten, som just älskat med en humanoid från ett annat habitat, över att något slags plågsam skada verkar ha uppstått under den intensiva akten – tills det framgår att hennes orgasmiska förmåga modifierats så att inga är kortare än ett par minuter. Samtidigt är det tydligt att skuld, depression, ångest, sorg och galenskap – precis som mot-satserna – inte enbart är mänskliga kvaliteter utan även omfattas av icke-mänskliga subjekt. Banks romansvit är utopisk i många avseenden, inklusive alla som nämns inledningsvis. Är det till litteraturen och konsten vi måste vända oss idag för att ens kunna tänka kring ideala samhällsscenarioer och livsvillkor? Vad betyder det i så fall för den politiska filosofin? Efter att ha vistats i Banks imaginära värld är det svårt att påstå att dess svar på grundläggande maktfrågor är särskilt täckande eller uttömmande.

Peter Strandbrink är docent och lektor vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Södertörns högskola.
E-post: peter.strandbrink@sh.se